

Kainuun murteiden *sekautua* ja *sekauta* -tyyppiset verbit¹

Yleiskielemme *antautua* ~ *antaantua*, *sekautua* ~ *sekaantua* -tyyppisten verbien vastineet ovat murteissamme tunnetusti moninaiset. Kyseiset verbit ovat merkitykseltään yleensä refleksiivisiä, translatiivisia tai passiivisia, ja niiden tarve ja sen vuoksi myös frekvenssi on varmaankin kaikkialla melkoisen suuri. Verbien yleisyys näkyy tavallaan siinäkin, että niitä on johdettu ja johdetaan yhä sekä erilaisista verbi- että nominikannoista (ks. SADENIEMI Vir. 1946 s. 187—191; HAKULINEN SKRK 65. § 14, 66. § 13 ja 15, 68. § 10). Seuraavassa ei ole kuitenkaan tarkoitus ryhmitellä puheena olevien verbien kainuulaisia murrevastineita kantasanojen tai merkitysten suhteen, vaan tarkastella kysymykseen tulevien johdostyyppien limittymistä yksityiskohtaisen aineiston pohjalta sekä pohtia *sekauta*-tyyppiin liittyviä ongelmia.

Pääosassa savolaismurteita, nimittäin pohjoissavossa, itäsavolaisissa murteissa, osassa eteläsavoa ja edelleen Luoteis-Laatokan murteissa on käytössä tyyppi *sekautua*. Sama johdostyyppi on tuttu niin ikään vienalaismurteissa. Kainuun länsipuolella, keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa sekä niihin liittyen vielä Kemian ja Kemijärven murteistoissakin, on sen sijaan vallalla lyhempään johdinainekseen pohjaava tyyppi *sekauta* (pohjalaismurteiden puolella yleisimmin asussa *sekkau(v)a*). Kainuussa *sekautua* ja *sekauta* -tyypit kohtaavat toisensa, ja jo naapurimurteiden edustus viittaa siihen, että edellistä tapaa eniten maakunnan itälaidalta. Sanottakoon tässä ohimennen, että mainittujen lisäksi kuulee Kainuussakin joskus tyyppiä *sekaantua*, esim. *Pal ei ne* [eväät niityllä] *pilläntunna*, *Sot kokkõnnettij ja semmosi'a* [iltamia] *nitä pi'ettin*. Tämä pääasiassa länsimurteisiimme rajoittuva johdostyyppi on Kainuussa harvinainen, mutta sitä voi joskus yllättäen kuulla hyvältäkin murteenpuhujalta. — Aluksi esimerkkejä pitempään johdinainekseen pohjautuvasta *sekautua*-tyypistä:

Pal ne [talkkunakset] *sitte jàohàot'ü*, *ei se* [nuotta puutossa] *nüt paljo reppëüvikkä*, *ei pilläotunu* / RisJ *siellä* [riihessä] *tahto nokkèot'uoj ja põllüt'üö*, *se lammas uluk'out'ü etemmäs sitte* [ts. menee kauas kotilaitumilta], *sinä* [riihen ahtaja parsilla] *livut-läotu sikälim miten se tüö mäni; tännekkö sitä on nüt aekauvuttu kojottammän* 'makailemaan' (T. Liljeblad 1932) / Hyr *se tahto pik'këöf'üös se* [terva-] *pi'ppu*, [leipäjuusto paistuessaan] *òekën sieväksi kirjott'ot'ü*, *minä väedäüvuv* [ts. tulim entistäkin huonovointisemmaksi] *vän siellä* / SuoS *pi'ttä har'kkiut'uo* 'pukeutua', *üksi ku' kirj'püt'ü nün tõesëm mütt'ot'ü* (sp.), *se* [kala] *on tar'pëksi kessäöt'ünnä* / Kuhmo *soattä väekka hëinä-*

¹ Milloin ei toisin ilmoiteta, artikkelin aineisto on peräisin kirjoittajan vuosina 1960—1967 tekemistä muistiinpanoista ja nauhoitteista.

läitön nakkäot uom moata, soapi vaippästip päetasillēr rīsūtuo, tuorel leipä vihhaotū 'tulee karvaaksi' jos se vījā 'ulos, se istūtū ja haokkū sinä, pōes luokkōutu, pūllistelēötūjākō [= pyllistelittekö] tūō, küläläeset kokkōutuvat (impf.) / Sot alakā hättäötū^vä, alako koppelot jo pōes luokkāotuv^a [lähteä soitimesta]², ne sinnev [teeret lumikieppiin] väem puottelehtäotūt, [olkileipä] sissūm pahkkūūtū, se moatītū (< moatītūtū) otra jos üksillä siemmenillä külövō [ts. o. huononee, jos peltoon kylvetään vuosi vuoden jälkeen siinä itessään kasvancita ohria], vesi laskētū, sittā se kuh hättäötū, lähtō väeη kävōäotummān, luokōtunuh hēnā / Kaj sinä öljūtū ja rasvōotū mäeto, (Lahnaskylä:) sinnek [hiilimiiluun] kuv väem pattōutū ilimō / Vuoj sittehān se [heinä] dekkēnil luokōutū, hirvēm paha arkiutummmān, läettäotumuk kuolemān / Vaala Manamansalo se [liemenvilla] vanuttū vähāj ja kurrōutū kaηkāsā; Säräisniemi vesi laskēotū.

Edellistä yleisempi on Kainuussa lyhempään johdinainekseen perustuva sekauta-tyyppi: *Pal koppelot kokkōupi rotkattammān, karva irtāosi, sieltā hūkkōūsi häoki [uistimeen], ei polokēom märkäh hēnāt, tūmpūittin sille 'isännälle, sihem melekoset tiet oli kulukēonunna [ts. polkeutunut] / Risj [kaskituli] mehtān tahto rūōst äötā, kokkōutkōt käekki sinne, ne ūsiupi veret, se [hirsi salvoksessa] vettāōsi sūrjällēnnis sinä, teällä müō vihkkūsimmā 'meidät vihittiin', ei sinä [ruis kuhilaalla] sittā ijā 'eikä turmiu, minā eη koske' 'em pūtu' 'en sekkāo, [kiila] ei peāsep perrāōmān / Hyr soattā pistäötā [poiketa talossa], minā äena teñniūsīn [ts. kieltäydyin soittamasta], ei se [voi] pillāok kun suolōvā, kevāvōe om pahempi harskiūmān 'härskiintymään', se [nahka] ei parkkiunu / SuoS terdēōski' 'alako korjāota, hēittäotkēā moata, ne [tappelevat oravat] purrēopi küllā meleko lujjān tōēsīsā, rahille' 'istūsi, paηkolle lapset suorīsī (< suorīusi) lämmittelemān, ei pū istūn nī' 'ūllälle, piliivēōvān se näkkū nūtki / Kuhmo minā siller rōηkēōsīn [rupesin ärjymään karhulle], iltasella kun sinā moatah haηkkiūt-tin, tōēsēv veñnēsēm müttāottin, ei jūret kuolēos sittā, se ei puñnōv' 'dekejāη kätēn [vitsa tottumattomalla punojalla], ei kuvertelēos se läota [venelauta lämmitettäessä kuhmuille], oli susi ilimāonna, ne_{ov} venäläeset sinā ritāōnēt / Sot alako laskēotaj ja selevitās se veši, se [rukiin laiho] kullōupi, ne jūvāt irtāopi, tūmpēōsi ennenη kuη kalan soalis [saanti] loppu, tōas rīsūivat kum peāstīη kirkosta, ei se [jouhi ansana] līsīū, jotta s_{ei} [kaskituli] rūōst äōv' 'ūmpārim mehtīā, oli väen tōēsīsāt turvāottava, oli sotkēonutta se halameruuis, [karannut jänis] ei antāonna sittā / Kaj alako tuohi irtāota, tuntihan se tārōāopi [ts. kuluu matkaan] melekēn, vähā nihkōōsi sille [kyllästyi tupakkaan], se [nuotan kives] ei siellä sotkēov verkkōen; (Lahnaskylä:) tänne' astik kulukēonunna, se_{oh} hävōōnnā 'joutunut kadoksiin' / Vuoj se [rukiin laiho] tahto nīη kullōutas sinä, jos ne [heinät] pillāopi nīm pillāotkōt, se sinā sittā turmiūpi, ne turtīusi sitte hüppisetki, rupesi kuolēomān, kessāōnūttā silahkata / Vaala Manamansalo pohjān se [launi] laskēōsi, on sihem müikut kokkōunu; Jaalanka-Oterma tahto selekā kuolēotam melekēη kākīlta [sirpillä leikatessa], se mäti turmēopi, kum minā tännev vakkōōsin [asetuin asumaan], ei se sūsmuikku tännek koskā' 'antāonukkā [ei tullut tälle ran-*

² Verbi esiintyy Kainuussa yleensä asussa *luokkōutuo ~ luokkōuta* 'erota pois, lähteä seudulta'. Yllä mainittu Sotkamon *luokkāotuvā* edustaa ilmeisesti alkuperäistä muotoa, jolloin verbi selittyy luontevasti *luokka*-sanana johdokseksi: *luokkautua* = erota omaan luokkaan, ryhmään (vrt. HAKULINEN SKRK 372—373).

nalle], *ne honkkäönät pūt*; Säräisniemi *kuu vesi laskëopi, sotkëosi mihil lies sotkëonu, minä kottëosin 'tulin kotiin'* | *Puo siellä soapi nõustakkil laskëotakki, eikö se ies üöksikät tohir rīsüta, jos terdëös korjãopi, minä sittä äkkäösij jo moata, se ei kuolëop pū, kala on kešsäänij ja vöde härskiünü.*

Edellä oleviin esimerkkeihin liitettäköön vielä kaksi suomussalmelaisen valtiopäivämiehen Simo Moilasan v. 1764 Kajaanin aksiisioikeudelle lähettämistä kirjallisista vastineista löytynyttä tapausta: *hän on tahtonut tekeytä Pitähän* [= pitäjän] *etumiehexi, nälkäynyt rahwas* (ks. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliitto, Vuosikirja 1946—1947 s. 74 ja 76).

Parhaan kuvan puheena olevien verbityyppien limittymisestä saa tilastollisesti. Oheisesta taulukosta näkyvät *sekautua* ja *sekauta* -tyyppisten verbien esiintymäsuhteet tietyssä materiaalissa muotoryhmittäin viidestä Kainuun pitäjästä ja Kuusamosta. Pitäjät on valittu siten, että saadaan halkileikkaus pitkin Kainuun itälaitaa ja poikileikkaus Kuhmosta lähtien idästä länteen.

Mallimuodot	sekautu/u, -vat sekau/pi, -vat	sekauvu/n, -t sekau/n, -t	ei sekauvu ei sekau	sekautu(vat) sekausi(vat)	sekautunoo(n) sekaunoo(n)	sekauvuttiin sekauttiin	sekautua sekauta	sekautumaan sekaumaan	sekauvuttava sekauttava	sekautunu sekaunu	Yhteensä = % Yhteensä = %
Kuusa	10 6	2	4	42		6	6 2	4		6 12	22 78
SuoS	22 10		13	1 22		5	6 2	8		1 10	30 70
Kuhmo	36		2 8	20 2		4	18			10	76 24
Sot	21 5	1	7	1 20	1	3	10 2	2 7	1	5 14	39 61
Pal	2 34		2 16	20		8		2		6 10	10 90
Vaala (= ent. SärN)	4 24		2	34		2	4	6		24	4 96
Yhteensä	95 79	3	4 50	22 140	1	28	40 10	2 27	1	18 80	

Taulukko esittää *sekautua* ja *sekauta* -tyyppisten verbien esiintymäsuhteet muotoryhmittäin Kuusamosta ja viidestä Kainuun pitäjästä. Kuusamon aineisto on peräisin J. J. Kortesalmen kirjasta Vanha Kuusamo kertoo sivuilta 19—214. Kainuun aineisto on kokonaan murrenauhoitteista. Suomussalmen ja Sotkamon nauhoja on otettu mukaan niin paljon, että mainittu-

jen verbityyppien esiintymiä on kertynyt kummastakin pitäjämästä 100. Kuusamon, Kuhmon, Paltamon ja Vaalan aineistoissa on ollut vain 50 verbinmuotoa pitäjää kohden, ja luvut on kerrottu kahdella vertailun helpottamiseksi. Pääosiltaan aineisto edustaa 1880-luvulla syntyneiden puhetta. Kainuun pitäjistä on materiaalia seuraavasti: Suomussalmelta n. 19 t yhden-toista eri kertojan puhetta, Kuhmosta 9 t kuuden kertojan puhetta, Sotkamosta n. 24 t viidentoista kertojan puhetta, Paltamosta 18 t kahdentoista kertojan puhetta sekä Vaalasta vajaat 11 t seitsemän eri kertojan puhetta. Vaalan aineisto on kokonaan pitäjän itäosista: vajaat 2 t Manamansalosta, 2 t Jaalangasta, 4 t Otermalta ja 3 t Kankarista. — Aineistoa on yhteensä siis 195 kirjan sivua ja n. 81 nauhatuntia. Kyseisiä verbinmuotoja on tässä materiaalissa kaikkiaan 400. Nauhatuntia kohden tulee keskimäärin 4,1 verbinmuotoa.

Taulukon oikeanpuolimmaisessa sarakkeessa näkyy kummankin verbityyppin osuus pitäjittäin prosentteina. Kuusamossa *sekaantua*-tyypin osuus on vielä 22 %. Tämä merkitsee sitä, että *-utu-*, *-ütü-* johtimen omaavia muotoja on aineistossa 11. Niistä on peräti 6 Kuusamon kaakkoiskolkasta, Teerirannalta, ja loputkin ovat pitäjän eteläosista. Taulukossa mainitsematta jääneissä Kainuun pitäjissä *sekaantua*-tyypin osuus on materiaaliin mukaan pyörein luvuin seuraava: Hyrynsalmi 20 %, Ristijärvi 30 %, Kajaani 20 %, Vuolijoki 15 % ja Puolanka 0 %. Useimmat *-utu-*, *-ütü-* johtimisista muodoista ovat näissäkin pitäjissä I inf:n ja akt. ind. prees. yks. ja mon. 3. pers:n muotoja.

Taulukosta ilmenee ensinnäkin, että ainoastaan Kuhmossa *-utu-*, *-ütü-* johtimeen pohjautuvat muodot ovat enemmistönä (76 %). Erikoisesti imperfekti on siellä muusta Kainuusta poiketen vankasti *-utu-*, *-ütü-* johtimen kannalla. Lisäksi näkyy limittymisalueella eräitä selviä suosituimmuustendenssejä: 1) *-utu-*, *-ütü-* -johtimella on vahvin asemansa I inf:n ja akt.ind.prees. yks. ja mon. 3. pers:n muodoissa, joissa johdin esiintyy vahva-asteisena; 2) erikoisen selvästi vältellään *-utu-*, *-ütü-* johtimen heikkoa astetta, *-u(ü)vu-*, *-ü(ü)vü-* sekvenssiä, mikä näkyy parhaiten kielteisessä preesensissä ja passiivissa;³ 3) »pitkissä muodoissa», ts. passiivissa, III inf:n illatiivissa ja partisiipeissa suositaan lyhempää johdinta; 4) *sekausi*-tyyppisen imperfektiin vahva asema Sotkamossa ja Suomussalmella saakka osoittaa, että sillä ainakin nykyisellään on tukensa supistumaverbien vastaavissa muodoissa (*repesi*, *vastasi*).

Professori TERHO ITKONEN on luennoillaan syyslukukaudella 1966 käsitellyt mm. nyt puheena olevia verbityyppejä ja esittänyt yksityiskohtaisesti perustellen seuraavan selityksen: Koko suomen murteiden moninaisuus (*sekaantua*, *sekaantua*, *sekaantua*, *sekaantua*, *seka(v)untua*, *seka(v)ua*, *seka(v)ua*, *seka(v)ua*, *seka(v)ua*, *seka(v)ua*) pohjautuu todennäköisimmin yksinkertaiseen myöhäiskantasuomalaiseen asuun **sekaðu-*. Kaikki nykymurteitemme muodot palautuvat tähän joko äännekehityksen tai erilaisten morfologisten uudennusten tietä. Alkuperäistä johdinta **sekaðu-* verbeissä on vain *-u-*, *-ü-*, ja **ð* on peräisin vastaavista supistumaverbeistä. Myöhemmin **-ðu-*, **-dü-* on käsitetty kokonaisuudessaan johtimeksi, ja se on voinut liittyä myös ei-supistumaverbeihin ja nomineihin. Tyyppi *sekau-* on selitettävissä suoraan kantamuodon jatkajaksi. Savolais- ja vienalaismurteiden *sekaantua*-tyypin johdin on pleonastinen **-ðutu*, **-dütü-*, jossa alkuosana on sama johdin kuin edellä ja *-tu-*, *-tü-* sellaisista tapauksista kuin *vakavoitua*, *tervehtyä*.

Niin kuin alussa esitetystä esimerkkiaineistosta on käynyt ilmi, *sekau*-vartaloiset

³ Sama tendenssi näkyy ilmenevän vielä Kainuun eteläpuolellakin, siis alueella missä *sekaantua*-tyyppi on miltei yksinomainen, esim. Nil - - ja *töene'* [lehmä] 'ei antauk kun emännälle' S. Härmäläinen 1938), Son - - *niin ei häittäy koeluvussa* (Kristiina Ronkainen 1960).

(*sekau*-vartaloksi ja *sekau*-verbeiksi nimitän lyhyiden vuoksi sitä verbityyppiä, jonka I inf. on nykymurteissa *sekau(v)a* ~ *sekauta*) verbit ovat Kainuussa kauttaaltaan seka-paradigmaisia. Niiden I infinitiivi, imperatiivin yks. ja mon. 3. ja mon. 2. persoona sekä passiivin I ja II partisiippi ovat aina konsonanttivartaloisia (yleiskielistettyinä *sekauta*, *sekautkoon*, *sekautkaa*, *sekauttava*, *sekauttu*). Myös imperfektissä esiintyvä *-si* on analoginen. Mutta mitkä ovat analogian lähteet? Setälän käsitykseen yhtyen selittää LAURI HAKULINEN (SKRK 256—257), että *sekau*-verbien konsonanttivartaloiset muodot olisivat lähtöisin vanhan kirjasuomen tuntemista *-unte-*, *-yntle-* johtimisista refleksiiviverbeistä, sellaisista kuin *ilmaunnen* 'ilmaannun' : *ilmauta*. Näin syntyneiden konsonanttivartaloisten muotojen välityksellä olisi edelleen supistumaverbien analogiaan nojaten saatu *si*-loppuinen imperfekti: *sekausi*, *antausi*. Selitys ei ainakaan tässä muodossaan pitäne paikkaansa, sillä sehän edellyttää, että ensin olisi saatu analogisesti konsonanttivartaloisen infinitiivi *sekauta* ja vasta tämän välityksellä imperfekti *sekausi*. Murteiden edustus puhuu kuitenkin toista: Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla Kalajoelta alkaen ja edelleen Kemin murteistossa I infinitiivi onkin (Sanakirjasäätiön kokoelmien mukaan) enimmäkseen heikkoasteinen *sekkau(v)a*, jota on pidettävä äännelaillisenä. Oulun seudun murteissa konsonanttivartaloisia muotoja alkaa esiintyä vasta Muhoksella ja Utajärvellä eikä yksinomaisesti sielläkään (PÄÄKKÖNEN Oulun seudun murteen äännehistoria I 238—, liseniaatintyö vuodelta 1966 SS:ssä). Sitä vastoin imperfektityyppi *sekkausi*, *antausi* on myös Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla yleinen. Kemin murteistossa on sen sijaan äännelaillinen imperfektikin osittain säilynyt. Hiljattain tapaamaltani hyvältä Tervolan murteen puhujalta olen merkinnyt mm. seuraavat imperfektitapaukset: *eilen sinnek kokkou paljov väki'ä, pistäim mie eilen sielä* (preesens oli oppaallani imperfektin kaltainen: *tänäpänä kokkou paljov väki'ä*). Rovaniemeltä on Simo Hämäläinen kirjannut v. 1941 lauseen *ei müta ku heittää sairäksi ettei tarvinnu mennäs sinne*. KNUT CANNELIN esittää Kemin murteistosta rinnan kahdenlaisia imperfektimuotoja: *harjaui, sotkeui* (Tutkimus Kemin kielenmurteesta 72; tavunrajan paikasta ks. mts. 26) ja toisaalta *ilmausi, sekkausi, kokkousi* (mts. 23, 72). Viimeksi mainitut geminaatiotapaukset samoin kuin Cannelinin esittämät *vakkauva'*, *sekkauva'*, *kokkoupi*, *pillaupi* -muodot (mts. 26, 70) osoittavat että **δ*:n kadottua syntynyt tavunraja oli jo 1880-luvulla umpeutunut muulloin paitsi äännelaillisessa imperfektissä ja myöhemmin puheeksi tulevassa konditionaalissa. Ilman *si*-loppua oleva imperfekti on osunut silmiini myös Paavolasta merkitystä runonsäkeestä *Tuli Kokko Turjan maalta, Laskeu Lapista lintu* (SKVR XII₂ : 5286, Topelius 1831).

Palaan nyt *sekau*-vartaloisen tyyppin alkuperään. Professori Terho Itkonen on edellä mainituissa luennoissaan viitanut niihin foneettisiin ja fonologisiin vaikeuksiin, joita tällä kantasuomalaiseksi katsottavalla verbityypillä on ollut **δ*:n kadon jälkeen. Juuri nämä vaikeudet ovat Itkosen mukaan olleet vaikuttamassa siihen, että yksinkertaisin tyyppi on suurimmassa osassa suomen murteita hävinnyt pleonastisten (*sekaantua*, *sekautua* jne.) tyyppien tieltä; ja sielläkin missä se on säilynyt, on syntynyt uudenlaisten vokaalisekvenssien takia tavutusvaikeuksia, joista on py-

ritty eri tavoin selviämään. Kun muotosarjasta **sekaδuδak* : **sekaδupi* : **sekaδui* **δ* hävisi, oli erikoisesti imperfektin asema hankala. Mikäli johtimen *u*:n etinen tavunraja jäi kauttaaltaan umpeutumatta, pulmasta vielä selvittiin. Tällaista kehitystä kuvastavat T. I. ITKOSEN vuoden 1910 tienoilla Inarin murteesta tekemät muistiinpanot: *alet hil laskeu va, laske^vü mähan, se sillon hätä^vüi* (Vir. 1962 s. 117—118); samoin Iikka Kaakisen Kalajoelta v. 1934 merkitsemä muotosarja *irkavua* 'irtaantua': *irkavü : irkavu*. Mutta supistumadiftongeja suosivissa Kainuun sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteissa tavunraja onkin yleensä pyrkinyt umpeutumaan, mistä yleisgeminaatio on osoituksena (*sekkau-*). Viimeistään tässä vaiheessa, joka Cannelinin esityksestä päätellen on vallinnut Kemin murteistossa vielä 1880-luvulla, imperfekti joutui suuriin vaikeuksiin. Ei tunnu nimittäin uskottavalta, että jokin murre voisi kovin pitkään säilyttää sellaista suhdetta kuin *sekkau₁a* : *sekkau₁pi* : *seka₁ui*. Toisaalta taas trifongillinen **sekkau₁i* saattoi toteutua korkeintaan lyhyenä välivaiheena jos niinkään. Foneettisista vaikeuksista voitiin selvitä *i*:n kadolla, mutta tunnuseton imperfekti — kuten Tervolan *kokkou* — ei ollut kyllin selvä, varsinkin koska myös preesens voi silloin tällöin esiintyä täysin samanlaisena (esim. OulJ *küllä se sittä lārau* 'selviää', PÄÄKKÖNEN mts. 244; Viha *Jos saavu laskeu maahan*, Vilma Vikki 1964). On siis ilmeistä, että *sekau*-vartaloiset verbit ovat tarvinneet analogista mallia ensiksi juuri imperfektiin ja että konsonanttivartaloiset muodot ovat tulleet vasta *sekausi*-imperfektin synnyttyä. Näin käy ymmärrettäväksi sekin, että *sekausi*-imperfektiä tavataan paljon laajemmalla alueella kuin konsonanttivartaloista *sekautainfinitiiviä*. Nykykielestä jo täysin hävinneet *-unte-*, *-ynte-* verbit eivät näin ollen sovi mutkattomasti analogian lähteiksi. Kainuun murteissa *sekauta*-verbit ja supistumaverbit ovat ainoat verbiryhmät, joilla on sekä *si*-loppuinen imperfekti että *t*-loppuinen konsonanttivartalo. Tältä pohjalta lähtien tuntuu houkuttelevalta olettaa, että *sekau*-verbien imperfektin *-si* on juuri supistumaverbeistä alkuisin ja että tämä uusi imperfekti on Kainuussa (mukaan luettuna Kuusamon—Taivalkosken—Posion murteisto) ja osittain sen länsipuolellakin vetänyt myös supistumaverbien konsonanttivartalon *sekau*-verbeihin. Konsonanttivartalo on kyllä jo ilman imperfektin vetoapuakin ollut tervetullut *i* infinitiiviin, koska sen avulla on päästy kiusallisesta kolmen perättäisen vokaalin sekvenssistä (*sekaui!*), kuten professori Terho Itkonen on luennoillaan huomauttanut. Murremaantieteelliset seikat osoittavat mielestäni kuitenkin selvästi, että analogiamuodostus on alkanut nimenomaan imperfektistä. Välittävänä siltana supistumaverbien joukossa ovat saattaneet olla erityisesti alkuperäiset **ede*-verbit, sellaiset kuin *kaketa* : *katkesi*, *revetä* : *repe₁si* (vrt. *repeytä* : *repeysi*), sillä niiden refleksiivis-translatiivinen **de*-johdin (tästä ks. HAKULINEN SKRK 267) on merkitykseltään lähisukua **sekaδu*-verbien johtimelle.

Vielä on erikseen syytä käsitellä puheena olevien verbien kainuulaisia konditionaalimuotoja. Siellä missä — vaikkapa vain harvinaisena *sekausi*, *antausi* -muotojen ohella — tunnetaan imperfektityyppi *sekautu*, *antautu*, konditionaali on vastaavasti *sekautusi*, *antautusi*. Näin on aina Kuhmossa ja Sotkamossa ja osittain vielä niiden

läntisissä ja pohjoisissa naapuripiirissäkin. Suomussalmen pohjoiskylissä, joissa olen vuosikautia saattanut tarkkailla samojen murteenoppaitteni puhetta, olen todennut, että useilla sellaisillakin murteenpuhujilla, jotka yleensä käyttävät *sekautu*-tyypin muotoja, konditionaali on kuitenkin säännöllisesti tyyppiä *sekautusi*. Suuressa osassa Kainuuta imperfekti on kuitenkin yksinomaisesti tyyppiä *sekausi*, *antausi* ja konditionaali vastaavasti tyyppiä *sekauteisi*, *antauteisi* ~ *sekaueisi*, *antaueisi*. *sekauteisi*-konditionaalin aluetta ovat Kajaani, Vuolijoki, Paltamo, Ristijärvi, Hyrynsalmi ja Suomussalmi. Paltamon pohjoisimmasta kylästä Uuralta olen tavannut myös *sekaueisi*-tyyppiä, samoin Suomussalmen länsilaidalta Näljängästä. Vaala ja Puolanka ovat *sekaueisi*-konditionaalin aluetta, joka jatkuu vielä Utajärvelle ja ainakin osaan Pudasjärveä (*sekauteisi* ~ *sekaueisi* -konditionaalia odottaisin löytyvän lisäksi Kuusamon ja Taivalkosken murteista).

— Esimerkkejä konditionaalista:

Kuhmo *iham päekalla* [=heti] *hättätöüsi*, *ettèi ne pòes luokkòutusi* [pääskysel lopettaisi pesimistä talon lähellä] / Sot *jos üksinäesüvessä antaotusij jottaet tekemän* (L. Lounela 1917), *ei siellä* [järvessä uideessaan] *murräotusi* / Kaj *jos varräotusi* 'äekasel lähtemän; ant'äotëisinqoham minä tuommošen töuhün [nim. kielenoppaaksi], *küllä se vielä korj'äotëisil lehti* [lehti puissa jos sataisi kuivan kevään jälkeen]; *heittäyteisi* (O. A. F. Lönnbohm 1917 / VuoJ *kovastip pant'in suoloa ettèi ne kessäotëisin ne kalat, annetti* 'otlošie ettèi ne [lampaat] *arküutëisi* / Pal *en t'j'j'j'j' josko se* [eräs mummo] *ant'äotëisit t'j'j'j'j'äm puhuteltavaksi, jos heittäötëisi*; (Uura:) *se* [mummo] *päremmi* 'ant'äotëisin näestem puhuteltavaksi / RisJ *jos ei keli pilläotusi, kun säer rajj'äotusi; nissä ei hättäotëisim mürskülläkkä* (L. Lounela 1917), *kuq* [muikkuparvi] *kerräotëisi* 'ühtel läj'j'j'än, kumpa se [sää] *sitä vakk'äotëisi* / Hyr *ant'äutëisi* (T. Liljeblad 1932), *mihin* [taloon kulkiessaan] *sofp'äotëisip pist'äötä* / SuoS *ei siellä kotimiehet hättätöüsi, jos paljo väkkeä kokk'òutusi; jos sinne* 'äek'äotëisi 'sattuisi joutumaan', *jos joku väkisellä pakk'äotëisi*; (Näljänkä:) *kuq kerr'äövëisin nīm paljo leikkelevoattëita* / Vaala (Oterma:) *pijan te pist'äövëisittä siellä*, (Säräisniemi:) *Ei saa varastaa vaikka kynnet kippeyveisi* (sp.) (V. Koskela 1933), (Niskankylä, entistä Utajärveä:) *jos vähä äkkaqvëisi* [ts. paneutuisi ajan kanssa asioiden muisteluun] / Puo *vielä se minulla küllä kokk'òuvëisi* [ts. pystyisin vielä tekemään tervatynnyrin], *jos terv'öös korj'äövëisi, jos tuo ilima vakk'äövëisi* / Uta *kukapa ei nokkauvëisik* 'pahastuisi' *kun - - , reistakähav varu'a* *ettèi pilläunët potut sekkauvëisit terveisin* (J. Kemilä 1927, 1932) / Pud (Kurenkylä:) *minä en sekkauvëisi siihen asiiaan, Kyllä sinunni maha kippeyveisi jos - -* (P. Alatalo 1967).

Näiden erikoislaatuisten konditionaalien synty kytkeytyy jälleen niihin foneettisiin ja fonologisiin vaikeuksiin, joihin törmättiin **δ*:n kadottua **sekaδu*-verbeistä. Aluksi on päädytty joko muotoon **sekaui*si tai **sekaui*si. Välittömien ja välillisten todisteiden mukaan on ainakin valtaosassa *sekau*-verbien aluetta tultu ennen pitkää muotoon *sekausi*. Mutta koska myös imperfekti omaksui laajoilla alueilla täsmälleen

saman asun, konditionaalin täytyi selvyysyistä pyrkiä siitä eroon. Pohjoispohjalaisissa murteissa ei näytä löytyneen selvää yleisratkaisua. (Olen helmikuussa 1967 tiedustellut kirjeitse **sekadu*-verbien eri taivutusmuotoja kymmeneltä pohjoispohjalaiselta Sanakirjasäätiön vastaajalta; seuraavassa esitetyt tiedot ovat tämän kyselyn satoa.) Rantsilalainen Aune Näsänen muodostaa konditionaalit poikkeuksetta muista johdostyypeistä, esim. *Kyllä minäki pistäytysin naapurisa jos joutasin. Minä en sekkaantuisi siihen asiaan.* Samoin Rantsilasta oleva Eino Linna mainitsee useita mahdollisuuksia: *Jos tuo ilimäki siitä vakkkaus (impf. vakkauasi) ~ vakkautusi, Kyllä sinulläki maha kippeys jos - - ~ maha kippeysisi ~ mahaki kipeytysi.* Liminkalainen Paavo Kytökorpi kirjoittaa kotimurteensa konditionaalin useimmiten imperfektin kaltaisena, mutta hänellä on muitakin vaihtoehtoja: *Ny ei taritte pelätä että vilija laarisa pillausi (impf. samoin pillausi), Kyllähä minäki pistäyvvisin [!] rannisa jos joutasin, kokkoutusivat.* Iiläinen Aino Kuninkaanniemi käyttää useimmiten reduplikaatiomuotoja, esim. *Ei ne heinäp pillausis jos olis korjuupoutia, Jos tuo ilima vakkauis niin lähettäs souleleän.* Ränualta ilmoittaa Armas Laivamaa vain *-utu-*, *-üti-* tunnuksisia konditionaaleja, esim. *Em minä sekkautus siihen asijaan, Mielellään ne nuoret sinne kirkolle kokkoutusivat.* Näyttää siis ilmeiseltä, ettei äännekehityksen tietä syntynyt *sekau*-verbien konditionaali *sekkkaus(i)* ole pohjoispohjalaisissa murteissa enää oikein käypä, koska niin usein turvaututaan joko muihin johdostyypeihin tai *si*-lopun kahdentamiseen. Pohjoisempaa, tervolalaiselta oppaaltani olen merkinnyt mm. seuraavat konditionaalitapaukset: *jos sinne huomena kokkous vielä enempi [väkeä], mie pistäüsim mielelläni krannisa 'naapurissa'.* Cannelin mainitsee Kemin murteistosta muodon *harjauisi* (mts. 74; tavunrajan paikasta ks. mts. 26).

Edellä esitetyn perusteella tuntuu ilmeiseltä, ettei Kainuun murteiden *sekauteisi* ~ *sekauveisi* -konditionaalien syntysijoja tarvitse etsiä nykyisen esiintymäalueensa ulkopuolelta. Mutta kumpi, *sekauteisi* vaiko *sekauveisi*, on alkuperäisempi? Mielestäni edellinen, koska jälkimmäiselle ei löydy huonoakaan analogian lähdeä. Vaikeuksia on myös mallin löytämisessä *sekauteisi*-muodolle. Parhaiten esikuvaksi näyttäisi kelpaavan sentyyppinen muotosarja kuin *tuta : tunsi : tuntisi*, jota vastaisi *sekauteisi* : *sekausi* : *sekauteisi*, sillä toisen tavun *i*:n sijallahan *e*-vartaloisten verbien konditionaalissa on yleensä *ei*. Selvennyspyrkimys on ilmeisesti ollut niin voimakas, että kielitaju on oitis tarttunut muotoketjuun I inf. *-ta* : impf. *-si* : kond. *-tisi* ~ *-teisi*. Läntisimmän Kainuun sekä Utajärven ja Pudasjärven *sekauveisi*-tyypille ei näytä tarjoutuvan sen parempaa selitystä kuin se, että *sekauteisi* ja *sekauveisi* -muodoissa kuvastelee kainuulaisen *sekauteisi* ja pohjoispohjalaisen *sekau(v)a* -infinitiivien vastakohta. Konsonanttivartalo on tunkeutunut *sekau*-verbeihin ensiksi ilmeisesti Kainuun itäosissa, ja Puolangan ja Vaalan *sekauveisi*-konditionaali saattaisi olla välillisenä merkinä länteen päin väistyneestä *sekau(v)a*-infinitiivistä.

Die Verben vom Typ *sekautua* und *sekauta* in den Mundarten von Kainuu

VON ALPO RÄISÄNEN

Im Finnischen, auch in der Gemeinsprache, kommen parallele Formen von solchen meistens reflexiv-translativen Verben vor wie z.B. *antautua* ~ *antaantua* 'sich hingeben sich ergeben', *sekautua* ~ *sekaantua* 'sich (ver)mischen, sich einmischen'. Die Entsprechungen dieser Formen in den Dialekten sind sehr mannigfaltig. In den Mundarten der Provinz Kainuu, die die nördlichste Gruppe der Savo-Mundarten bilden, findet man nebeneinander die synonymen Typen *sekautua* und *sekauta*. Davon ist *sekautua* in den meisten Savo-Dialekten und weissmeerkarelischen Mundarten allgemein verbreitet; das dem Typ *sekauta* entsprechende *sekau(v)a* dagegen ist in den mittel- und nord-ostbottischen Mundarten westlich von Kainuu häufig. Die ursprünglichste, offenbar als urfennisch anzusehende Form wird vertreten von dem ostbottischen *sekau(v)a* (< **sekaδu-δak*), dessen heute sichtbares Suffix nur *-u* ist. Der in Savo und Weissmeerkarelien beheimatete Typ *sekautua* hat dagegen das pleonastische Suffix *-utu-* (< **-dutu-*). Da beide Ableitungstypen in Kainuu nebeneinander vorkommen, hat der Verf. statistisch u.a. die Tatsache feststellen können, dass das längere Suffix *-utu-* zuerst in solchen Formen erscheint, in denen es starkstufig auftritt (*seka-utua*, 3. Pers. Sg. Präs. *sekautuu*, 3. Pers. Pl. Präs. *sekautwat*).

In den heutigen Mundarten ist beim Typ *sekauta* in manchen Gebieten das Paradigma gemischt. Er hat gerade in Kainuu und dessen näherer Umgebung konsonantstämmige Formen (*sekauta*, *sekautkoon*, *sekauttu*) und sowohl in Kainuu als auch in Mittel- und Nord-Ostbottien ein auf *-si* endendes Imperfekt. Bisher hat die Forschung angenommen, dass der Konsonantstamm auf die dem alten Schriftfennisch bekannten Verben mit dem Suffix *-unte-* und das *-si* des Imperfekts auf

die kontrahierten Verben zurückgeht (s. HAKULINEN SKRK 256—257). Der Verf. gelangt jedoch durch Anwendung einer Theorie, die Prof. TERHO ITKONEN in seinen Vorlesungen während des Herbstsemesters 1966 vorgebracht hat, und durch Ergänzung dieser Theorie mit dialektgeographischen Mitteln zu einer andern Erklärung. Als das **δ* aus der Formenreihe **sekaδuδak* : **sekaδupi* : **sekaδui* verschwand, stiess namentlich das Imperfekt auf grosse Schwierigkeiten. In den mittel- und nord-ostbottischen Mundarten scheint nämlich allgemein die Tendenz geherrscht zu haben, dass das *u* des Suffixes nach dem Schwund des **δ* sich mit dem vorhergehenden Vokal zu einem Diphthong vereinigt hat (Beweise dafür bieten Formen mit allgemeiner Geminatation: *sekkau(a)*, *sekkauipi*). Dann konnte das Imperfekt entweder *seka(ui)* oder **se(k)kau(i)* lauten. Beide Formen wären jedoch im phonologischen System des Dialekts als fremdartig erschienen. Um aus dem Dilemma herauszukommen, ging man dazu über, dass das Imperfekt — offenbar aus den kontrahierten Verben — die Endung *-si* übernahm: *se(k)kausi*. Später zog dieses neue Imperfekt in einem Teil des Gebiets auch den Konsonantstamm der kontrahierten Verben in die Verben vom Typ **sekaδu-* hinein. Auf diese Weise wird es auch verständlich, dass der Imperfekttyp *sekausi* in einem ausgedehnteren Gebiet vorkommt als der konsonantstämmige Infinitiv *sekauta*.

Schliesslich behandelt der Verf. noch die in Kainuu auftretenden Konditionalformen der Verben vom Typ *sekauta*; diese Formen gehören zu dem sekundären Typ *sekauteisi* ~ *sekaeweisi*. Dieser Typ ist dadurch entstanden, dass der ursprüngliche Konditional **sekaδuisi* sich zu der Form *se(k)kausi* entwickelt hat, also der auch vom Imperfekt angenommenen Form gleich geworden ist.